

MICHAEL DOBBS

INDEZIRABILII

AMERICA, AUSCHWITZ ȘI UN SAT PRINS LA MIJLOC

CUPRINS

<i>Prefață de Sara Bloomfield</i>	9
UNU Noiembrie 1938	13
DOI Cozile pentru viză	31
TREI FDR	58
PATRU Kippenheim	81
CINCI Fuga	107
ȘASE „Salvați-ne sufletele“	136
ȘAPTE Coloana a cincea	160
OPT Gurs	185
NOUĂ Marsilia-Martinica	213
ZECE Les Milles	239
UNSPREZECE „Dușmani străini“	260
DOISPREZECE „Către Est“	282
EPILOG Amintiri	308
<i>Viza familiei Maier</i>	333
<i>In memoriam</i>	334
<i>Arbori genealogici</i>	335
<i>Mulțumiri și notă despre bibliografie</i>	338
<i>Note</i>	345
<i>Bibliografie selectivă</i>	395
<i>Indice</i>	403

găsească un sponsor financiar american care să cumpere biletul pentru un vapor ce traversa Atlanticul și să dovedească, fără urmă de îndoială, că nu reprezentau o amenințare la adresa siguranței naționale. Evreii din Europa de Est, ale căror comunități erau ocupate de Germania nazistă în urma cuceririlor din timpul războiului, nu au avut aceeași speranță.

Oricât am studia, am scrie și am elabora memorii, nimic nu-i poate aduce înapoi pe cei uciși în holocaust, dar ne ajută să ne amintim de ei ca oameni care au trăit, și nu doar ca victime care au murit. În acest fel, începem să ne dăm seama de dimensiunea pierderilor: milioane de lumi care au dispărut, generațiile care nu s-au născut, comunitățile cu tradiție care au fost complet nimicite, familii întregi care au încetat să existe. Și, mai presus de toate, persoanele.

Lumea nu a putut să le salveze. Noi trebuie să reușim să ni le amintim. De asemenea, trebuie să reușim în încercările noastre de a face pentru victimele genocidului ceea ce nu s-a făcut pentru evreii din Europa. Precum se spune că ar fi afirmat Mark Twain: „Istoria nu se repetă, ci rimează“. Studiem istoria ca să ne ajute să ne imaginăm inimaginabilul, să apreciem puterea indivizilor și să ne reamintim să fim vigilenți. Așa cum a zis specialistul în holocaust, Peter Hayes: „Temeți-vă de începuturi“.

UNU

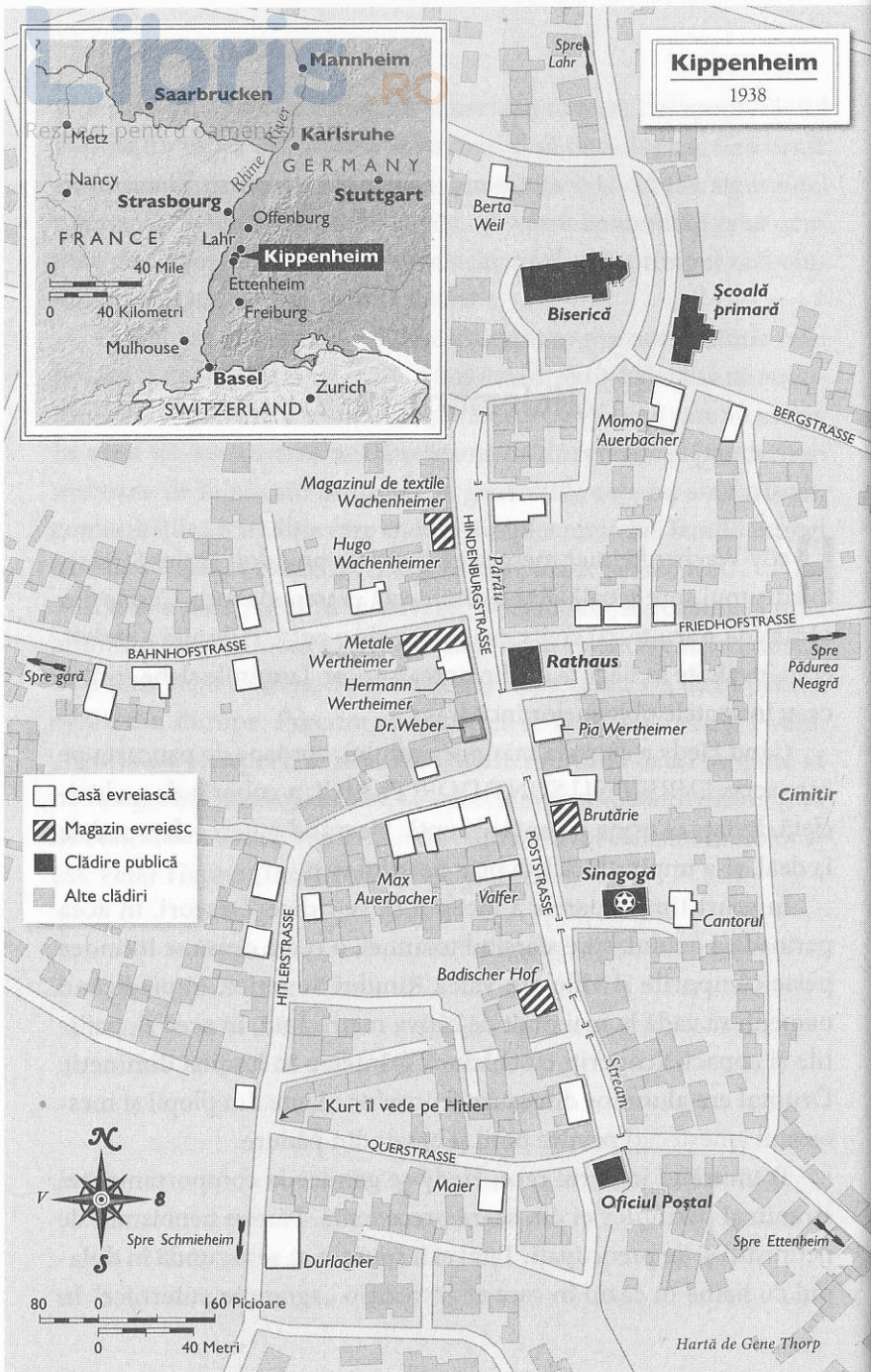
Noiembrie 1938

Hedy Wachenheimer mergea cu bicicleta pe Adolf Hitler Strasse, drumul spre școală. Era o dimineață extrem de rece. Casele din cărămidă, văruițe, cu etaj, ce se găseau de o parte și de alta a străzii, erau învăluite în negura de dinaintea zorilor. Luminile slabe străluceau în spatele obloanelor încă trase.

Când Hedy a ajuns la marginea satului, aproape de pancarta pe care scria EVREII NU SUNT DORIȚI AICI, a coborât de pe bicicletă. În fața ei urma o pantă abruptă. Neavând puterea de a pedala la deal, și-a împins bicicleta prin peisajul vast.

În scurt timp, soarele a început să se ridice. Deseori, în acea perioadă a anului, spre sfârșitul toamnei, o ceață deasă se întindea peste câmpurile și viile din valea Rinului Superior, împiedicând oamenii să vadă la mai mult de câțiva metri. Însă, în acea zi, pajiștile și copacii acoperiți cu chiciură scânteiau în lumina dimineții. Drumul era alunecos din cauza frunzelor căzute din plopii și mestecenii amestecați printre pinii și brazii din pădure.

Tremurând în aerul rece, Hedy se gândea la comportamentul straniu al părinților ei din seara precedentă. Păreau neobișnuit de neliniștiți și de preocupați. Tatăl ei îi spusese să se ascundă în dulapul cu haine în cazul în care ar fi trezit-o „zgomote puternice“ în

timpul nopții. Părinții ei au refuzat să-i explice de ce erau îngrijorați. Nu le stătea în fire. Fiind singurul copil, Hedy era obișnuită să împartă bucuriile și suferințele lor.¹

Zvonurile legate de probleme păreau legate cumva de un reportaj difuzat la radio în care se vorbea despre un diplomat german de la Paris care fusese ucis de un refugiat evreu care o luase razna. Fata de paisprezece ani nu pricepea legătura dintre episod și familia Wachenheimer, care trăia la sute de kilometri distanță, în Kippenheim, un sat obscur din regiunea Baden, poziționată în sud-vestul Germaniei. În cele din urmă, Hedy și părinții ei dormiseră netulburați.

Hedy a avut nevoie de vreo patruzeci de minute ca să parcurgă drumul de cinci kilometri spre școală, jumătate mergând, jumătate pedalând. Având doar o mie opt sute de locuitori, Kippenheim nu era suficient de mare ca să aibă propriul liceu, așa că Hedy trebuia să facă naveta în apropiatul oraș Ettenheim. Drumul șerpuit de țară o purta printre colinele Pădurii Negre, îndrăgită de generații întregi de nemți pentru satele sale cu aspect perfect, pentru potecile de drumeție și pentru peisajele superbe. În dreapta ei se afla un castel, construit în vârful unui deal, ce avea o priveliște impunătoare asupra Rinului. În depărtare, de cealaltă parte a vastei câmpii a râului, munții din estul Franței formau o siluetă albastră-închis.

În secolul al XVII-lea, când evreii s-au stabilit prima dată în zonă, Mahlberg Schloss făcuse parte din sistemul defensiv al Sfântului Imperiu Roman. Fusese construit de conducătorii din Baden, cunoscuți sub titlul lor aristocrat de margraf. Margrafiile se bazaseră pe bancherii evrei și pe afaceriștii înstăriți ca să le finanțeze armatele. Acei „evrei de curte“ se bazau, la rândul lor, pe o rețea de negustori evrei din zonele rurale care acceptau tranzacții în termeni ceva mai favorabili decât negustorii creștini din marile orașe precum Freiburg, care erau inaccesibile pentru evrei.² Protejați de margrafi, evreii trăiau încă de atunci într-o zonă de graniță ce avea o importanță strategică.

Pe latura opusă a drumului față de castel, ascuns printre dealuri, se afla cimitirul evreiesc din Schmieheim, unde erau îngropate trei generații din familia Wachenheimer. Era o moștenire care însemna puțin pentru Hedy, care, de altfel, nici nu a știut că e evreică până la șase ani, când învățătoarea ei de la școala primară a insistat să participe la cursul de Tora. Hedy, încăpățanată, i-a spus atunci învățătoarei că nu voia să fie evreică. Dacă trebuia să aibă o religie, ar fi preferat să fie catolică sau luterană, precum ceilalți copii. Învățătoarea i-a explicat că nu avea de ales. Părinții ei, mătușile, unchii, verișorii și toate rudele îndepărtate din familia Wachenheimer erau evrei. Asta însemna că și ea era evreică.

Neliniștea ei a crescut când a trecut pe lângă cabinetul dentistului de la marginea orașului Ettenheim. Toate ferestrele casei fuseseră sparte. Violența părea inexplicabilă și întâmplătoare – nicio altă casă de pe stradă nu fusese atacată –, însă Hedy era convinsă că avea ceva de-a face cu faptul că și dentistul era evreu.

Hedy și-a parcat bicicleta în fața unei clădirii impunătoare în stilul neoclasic, pe a cărei fațadă erau înscrise GIMNAZIU și 1875. Grupuri mici de profesori și elevi erau adânciți în conversații animate. S-au uitat spre ea cu colțul ochiului, însă nu i-au vorbit. Ca de obicei, a mers în direcția clasei ei aflate la etaj, cu vedere spre curtea școlii. Era obișnuită să fie tratată ca un paria. În timpul pauzelor, stătea singură pe treptele din față, când ceilalți copii se jucau de-a prinselea în curte. Nefiind niciodată invitată să participe la jocurile lor, nu avea altceva de făcut decât să frece neliniștită coloana din gresie maroniu-roșcată până se termina pauza. Stând timp de trei ani în același loc, făcuse o mică adâncitură în piatră.

Majoritatea profesorilor se comportau corect, deși distant, față de ea. Excepția era profesorul de matematică, Hermann Herbstreith, sergent în „detașamentul de protecție“ al Partidului Nazist, sau Schutzstaffel, cunoscut mai bine sub numele de SS. Lui Herbstreith îi plăcea să-i umilească pe elevii evrei. Venea în clasă cu uniforma

neagră SS, cu un revolver băgat în cizma dreaptă. Când îi puneă lui Hedy o întrebare de matematică, arăta către armă. Uneori, chiar scotea revolverul din cizmă și-l îndrepta spre Hedy, îngrozind-o pe micuța elevă. Nu conta cum răspundea Hedy la întrebare; pentru Herbstreith, rezolvările ei erau mereu greșite.

– Asta e răspuns de evreu, mârâia el în timp ce colegii de clasă chicoteau pe înfundate. Și știm cu toții că răspunsurile evreiești nu-s bune de nimic.³

Hedy făcea față ostracizării din partea colegilor săi concentrându-se pe studii. Primea note mari la toate disciplinele, cu excepția matematicii, la care pica în mod repetat.⁴

Gimnaziul era o școală de elită, rezervată elevilor cu rezultate excelente la învățătură. După ce au ajuns la putere în 1933, naziștii au schimbat atenția de pe studiile academice pe „studiile germane“, care includeau și educația fizică, și istoria glorioasă a celui de-al Treilea Reich. Când părinții lui Hedy au încercat pentru prima dată să o înscrie la școală, în 1935, a fost respinsă pentru că nu era ariană. Însă directorul Walter Klein a făcut o excepție pentru fetița evreică pe motiv că tatăl ei luptase pentru Patria Mamă în Războiul cel Mare și chiar fusese rănit în luptă.

Cursurile au început cu punctualitate la ora opt. În această zi – joi, 10 noiembrie 1938 –, doctorul Klein, cu fața rotundă, a intrat în clasa lui Hedy o jumătate de oră mai târziu. A ținut un discurs, pe care i-l dictase mai devreme primarul, despre „mânia justificată a poporului german“, apoi a arătat cu degetul spre Hedy.

– Ieși afară, evreică murdară! a urlat el, cu fața, de obicei zâmbitoare, contorsionată de furie.⁵

Hedy nu putea înțelege cum s-a putut transforma directorul, un bărbat blând, cu început de chelie și mustață tunsă, în decurs de doar câteva secunde. Deși văzuse ferestrele sparte de la biroul dentistului evreu, îi venea greu să înțeleagă motivul pentru care doctorul Klein era furios. Cu puțin înainte părea binedispus și chiar o

lăudase pentru „capacitatea ei pentru limbi străine”.⁶ A crezut că era, cumva, vina ei. Poate căscase în oră sau nu dăduse atenție unui profesor. Se temea să le explice părinților când avea să ajungă acasă.

Neștiind cu ce greșise și cum putea să îndrepte lucrurile, Hedy l-a rugat pe director să repete. El nu doar a repetat cuvintele „*Raus mit dir, du Dreckjude!*”; ci a și apucat-o de cot și a împins-o afară pe ușă. Apoi le-a spus elevilor rămași să se alăture unei demonstrații împotriva evreilor care se organiza în fața primăriei. Câteva minute mai târziu, elevii au ieșit încolonați din clasă, strigând „evreică murdară” în momentul în care au trecut pe lângă Hedy, apoi au luat-o pe strada ce ducea spre primăria în stil baroc, Rathaus.⁷

Neștiind ce să facă, Hedy s-a furișat înapoi în clasă. S-a așezat în banca ei și a scos un manual. După câteva minute, s-a auzit un ciocănit timid la ușă. Era Hans Durlacher, tot din Kippenheim, celălalt elev evreu rămas în școală în semestrul din toamna anului 1938. Hans era cu un an mai mic decât Hedy. I-a zis că directorul țipase și la el. Era înspăimântat. Fără tragere de inimă, Hedy i-a spus că putea să rămână cu ea dacă nu o deranja de la învățat.

Hans s-a așezat la fereastra care dădea spre curte și strada Adolf Hitler, nume dat celei mai importante străzi din toate satele germane. După o oră în care a privit pe geam, i-a făcut semne disperate lui Hedy ca să vină lângă el. S-au uitat amândoi cum soldații SS mânau pe stradă cu bâte și bice zeci de prizonieri neîngrijiți, strigând la ei să meargă mai repede. Bărbații și băieții, nu cu mult mai mari decât Hedy, erau prinși în lanțuri de glezne, formând șiruri de câte patru. Din spate venea o gașcă de huligani de la fabrica locală de mobilă, înarmați cu picioare de scaune pe care le foloseau pentru a sparge ferestrele de la casele evreilor. La gât le atârnavă șiruri de cârnați furate de la un măcelar evreu.⁸

Îngroziți, elevii s-au hotărât să sune acasă pentru a afla ce se întâmpla. Au mers la un magazin din apropiere ca să găsească un telefon. Când Hedy a încercat să o sune pe mama ei, i-a răspuns o

voce necunoscută. „*Der Anschluss ist nichtmehr in Betrieb*”, a anunțat vocea. „Legătura nu mai este funcțională.” Apoi a sunat la biroul tatălui ei și la casa mătușii din Kippenheim. Peste tot, rezultatul era același. „Legătura nu mai este funcțională.”⁹ Hans a primit același răspuns când a sunat acasă.

Ziua de școală nu se terminase, însă clădirea era pustie. Cei din gimnaziu fie luau parte la demonstrații, fie plecaseră acasă dezgustați. Hedy și Hans nu aveau ce să facă în afară de a merge și ei acasă. Când Hedy a ajuns în apartamentul lor din Bahnhofstrasse, a observat că obloanele albastre de la etajul doi erau trase. Ușa de la intrare era încuiată. Era ciudat fiindcă, de obicei, mama ei era acasă în timpul zilei și lăsa mereu obloanele deschise.

Hedy a sunat la ușă, dar nu i-a răspuns nimeni. Stând în fața apartamentului pustiu și încercând să-și stăpânească lacrimile, Hedy l-a observat pe unul dintre cei mai cunoscuți nazisti din sat mergând pe stradă. În mod normal, ar fi făcut orice ca să-l evite pe acel om, recunoscut pentru ura lui față de evrei, dar era disperată să-și găsească părinții. A traversat strada și l-a întrebat pe nazist dacă știa ce se întâmplase cu mama ei.

– Nu știu unde e târfa aia afurisită, s-a răstit el. Dar dacă o gălesc, o omor.¹⁰

*

În urmă cu mai puțin de trei luni, la sfârșitul lunii august, Kippenheim avusese parte de o vizită-surpriză din partea celui al cărui nume fusese folosit la denumirea atâtor străzi germane. Adolf Hitler trecuse prin sat pentru a inspecta „Zidul Vestic”, un sistem defensiv mai cunoscut în străinătate ca „Linia Siegfried”. Vizita a fost organizată într-o grabă atât de mare încât satele de pe traseu nu au avut timp să arboreze steagurile naziste, ca de obicei. În timp ce coloana de mașini se apropia de Kippenheim, se auzeau șoapte emoționante „*Hitler kommt*” – „Vine Hitler”. Curând, localnicii l-au zărit trecând pe führer în Mercedesul său decapotabil, îmbrăcat cu

o haină de ploaie lungă și bej. O limuzină în care se înghesuiau opt generali în uniforme completate cu medalii strălucitoare venea din spate. Hitler a primit freneticele strigăte *Sieg Heil* ale mulțimii cu un gest nepăsător, ținând brațul drept întors cu palma în sus.¹¹

După ce a vizitat fortificațiile construite în grabă de-a lungul Rinului, Hitler a folosit o lunetă uriașă ca să privească spre Franța. În autobiografia lui, *Mein Kampf*, numise Franța „dușmanul de moarte al națiunii noastre” și ceruse distrugerea ei ca un preludiu al expansiunii Germaniei spre est.¹²

„Hitler inspectează forturile naziste de la granița cu Franța; führerul este la Rin pentru prima dată de la începutul războiului”, era titlul din *Washington Post* ce apărea a doua zi. „Armata germană adunată la granița cu Franța” anunța *Los Angeles Times*. „Război sau pace?” întreba *The New York Times*. „Europa așteaptă și speră.”¹³

Această spaimă de război se estompase după ce Franța și Marea Britanie acceptaseră cerințele lui Hitler legate de dezmembrarea Cehoslovaciei. Însă răgazul oferit de concilierea cu Hitler la conferința de la München, desfășurată la sfârșitul lunii septembrie, nu a durat mult. Mulțumit de situația internațională, dictatorul și-a îndreptat atenția către obsesia din plan local: războiul cu evreii.

La începutul lunii noiembrie, Hitler a ordonat expulzarea din Germania a aproximativ douăsprezece mii de evrei din Europa de Est. Deși se născuseră în Polonia, practic, toți locuiau în Germania, absolut legal, de decenii întregi. Însă au fost izgoniți peste noapte din casele lor, duși la cele mai apropiate gări și abandonati la granița cu Polonia, fără bani sau proprietăți. Chiar și după standardele naziste, operațiunea a fost neobișnuit de brutală. Consulul american de la Berlin, Raymond Geist, a descris numeroasele arestări și expulzări ca „una dintre cele mai nemiloase intervenții din timpurile moderne”.¹⁴

Relatările despre nenorocirile și sinuciderile de la granița cu Polonia au ajuns la urechile fiului de șaisprezece ani al unui deportat, Herschel Grynszpan, care trăia ilegal la Paris și spera să meargă

în Palestina. Pe 2 noiembrie, Grynszpan a primit o scrisoare de la sora lui în care descria expulzarea familiei din Germania, după o perioadă de douăzeci și șapte de ani în care trăiseră la Hanovra. „Nu ne-a spus nimeni ce se întâmplă, dar ne-am dat seama că era sfârșitul, scria Berta. Nu avem niciun ban. Ai putea să ne trimiți câțiva?”

Nevoiașul Grynszpan nu avea mulți bani de trimis. Pe 7 noiembrie, a cheltuit ultimii franci pe un pistol și a mers cu metrul la ambasada germană. După ce i-a spus portarului că avea de livrat „un document important” pentru ambasador, a fost condus în biroul unui asistent începător, Ernst vom Rath. Când vom Rath i-a cerut să scoată documentul, el a scos pistolul și a strigat: „Ești un boche” mizerabil și aici, în numele celor douăsprezece mii de evrei persecutați, e documentul tău”.¹⁵ Apoi a tras cincii gloanțe în diplomat, nimerindu-l în stomac și splină.

Din pricina rănilor, vom Rath a murit două zile mai târziu, pe 9 noiembrie. Uciderea lui i-a oferit lui Hitler pretextul perfect ca să dezlănțuie violența împotriva evreilor la nivel național. Presa nazistă dăduse deja vina pe întregul popor evreu pentru atacul de la Paris. Au primit denumirea colectivă de „ucigași”. Șeful propagandei, Joseph Goebbels, l-a informat pe Hitler că izbucniseră proteste antisemite în câteva orașe germane, inclusiv în Berlin. Goebbels a consemnat în jurnal reacția führerului: „A decis: demonstrațiile ar trebui lăsate să continue. Poliția trebuie retrasă. Măcar de data asta, evreii ar trebui să simtă mânia poporului”.¹⁶

Potrivit mașinării naziste de propagandă, poporul german a erupt în noaptea de 9-10 noiembrie într-o „explozie spontană” împotriva celor trei sute douăzeci de mii de evrei rămași în Germania – din cei jumătate de milion care erau în 1933.¹⁷ De fapt, sălbăticia a fost orchestrată cu grijă. La puțin timp de la întâlnirea cu Hitler, Goebbels a ordonat birourilor regionale ale Partidului

¹ German, mai ales soldat german (în germană în original, n.tr.)

Nazist să pună în scenă proteste „spontane“, începând cu aceeași noapte. Câteva ore mai târziu, la 1.20 a.m., pe 10 noiembrie, un oficial nazist important însărcinat cu securitatea, Reinhard Heydrich, a trimis un mesaj urgent prin telex către birourile Gestapo și secțiile de poliție din toată Germania. Mesajul includea instrucțiuni detaliate privind reacția față de demonstrații:

- *Să se ia doar măsuri care nu sunt primejdioase pentru proprietățile sau viețile germanilor. (De exemplu, sinagogile trebuie incendiate doar când nu există pericol de extindere a focului în împrejurimi.)*
- *Magazinele și apartamentele private ale evreilor pot fi distruse, dar nu jefuite.*
- *Demonstrațiile care vor avea loc nu ar trebui oprite de poliție.*
- *Pot fi arestați evrei, mai ales cei bogați, doar cât încap în închisorile existente.*¹⁸

Atacurile asupra sinagogilor, caselor și magazinelor evreiești au început aproape imediat în orașe precum München și Stuttgart. La polul opus, a durat câteva ore până când instrucțiunile au ajuns în orașele și satele mai mici. Ordinele nu au ajuns la sediul SS și al Partidului Nazist din Lahr, aflat la opt kilometri nord de Kippenheim, decât după ora patru dimineața. Șefii poliției au ținut o ședință în grabă împreună cu oficialii naziști ca să-și împartă sarcinile. Soldații SS și poliția aveau să adune bărbații evrei. Activiștii de partid urmau să organizeze „măsuri adiționale“, care să includă atacurile asupra magazinelor și caselor evreiești. Liderul nazist din Lahr, Richard Burk, i-a instruit pe primarii locali să țină mitinguri și discursuri antisemite. I-a mobilizat și pe membrii mișcării locale Tineretul Hitlerist ca să pornească distrugerea sinagogilor.

Membrul senior SS al districtului era fostul comandant al lagărului de concentrare Heinrich Remmert, care fusese alungat în Lahr pentru incompetență. Superiorii îl considerau un bărbat cu o

inteligentă foarte limitată, care înțelegea cu dificultate și „cele mai simple concepte“. Era echivalentul SS al unui locotenent-colonel, însă, potrivit dosarului său, ar fi fost mai potrivit pentru postul de *Sturmführer* – cel mai mic grad – într-o „zonă rurală izolată“.¹⁹ Însărcinat cu arestarea tuturor bărbaților evrei din districtul său, pentru a-i trimite în lagărele de concentrare, Remmert a profitat de ocazie ca să-i impresioneze pe cei care aveau îndoieli asupra zelului său ideologic.

În dimineața zilei de 10 noiembrie, la scurt timp după ce Hedy a plecat de la școală, evreii credincioși din Kippenheim s-au adunat în fața sinagogii în stil maur din Poststrasse pentru întâlnirea de joi dimineața. Numărul lor scăzuse din pricina bolilor, a morții și a emigrării, atât în străinătate, cât și în orașele germane unde puteau fi anonimi. Însă încă reușeau să adune cvorumul necesar de zece adulți ca să spună rugăciunile Kadiș pentru cei dragi.

Printre cei prezenți se afla și distribuitorul de tutun și trabucuri Max Valfer, care trăia cu familia lui mare și gălăgioasă peste stradă, vânzătorul de produse textile Siegfried Maier și cel de vite, Marx Auerbacher, cunoscut pentru poveștile lui deocheate. Câțiva din familiile evreiești fruntașe ale satului – Wertheimer, Auerbacher și Weil – alcătuiau restul congregației. Cum nu erau destui evrei în Kippenheim pentru ca sinagoga să aibă propriul rabin, slujbele erau ținute de cantorul Gottfried Schwab.²⁰

Înainte de a intra în sinagogă, credincioșii așteptau sosirea celui mai important membru al comunității evreiești din Kippenheim. Fiind cel mai bogat om din sat, Hermann Wertheimer era respectat și detestat de evrei și creștini deopotrivă. Unii localnici îi spuneau sarcastic „Marele Mogul“ datorită imperiului său în afaceri.²¹ Compania sa care producea echipamente din metal era una dintre cele mai de succes din regiune, aducând un profit anual de aproximativ un milion de mărci. Hermann avea douăzeci de angajați, inclusiv patru